

Som bilder ur en spegelvärld

ONKEL ADAM

Den här historien tar sin början långt inne i det Finland, som just av Sverige förlorats till arvfjenden i öster, kejsardömet Ryssland. Fientligheterna är ännu inte ens fullt avslutade, men de i Finland kvarboende svenskarna har, om än motvilligt, fått anpassa sig till att landet nu är ryskt.

DET ÄR EN AFTON vintern 1809 som vi nalkas en trakt, som tyckes spärrad af kul-lar och berg, mellan hvilka vägen slingrar sig fram lik en orm som smyger i gräset. Öfverallt reste sig enformiga tall- och granskogar, däremellan sammanhängande småsjöar, som likt ett perlband omgäfvade de väldiga bergmassorna, som lågo kastade om hvarandra i vild ordning.

Vägen gör en tvär vändning omkring en klippa och nu ligger der en dal utbredd under våra fötter; det är dunkelt dernere; ty endast en sparsam snö betäcker det skogiga landet; men dernere, ej långt borta, om vi få döma efter ögonmått, se vi tvenne glödröda flammande punkter lysa genom mörkret och återspegla sig på de lågt gående molnen. Längre bort se vi några flere dylika eldar, men dunklare och mera otydliga än dessa, som då och då kasta massor af gnistor ut i den dunkla luften.

Vi komma öfver en bro, som springer öfver ett bråddjup, svart som natten. Vi se dock något hvitt röra sig dernere; det är strömmen, som skummande skyndar fram mellan klippstyckena och brusar nedåt dalen. Ändtligen höra vi eller snarare

känna vi ett ljud af dofva stötar, som tyckas komma ur jorden. Allt som vi närma oss erfara vi tydligare att dessa stötar verkligen äro ljud, de blifva mera metalliska och smällande och vi finna nu att det är bullret af några vattenhamrar, som vi höra. Den skummande floden lugnar sig nemligen i den stora hålldammen, från hvilken dess vatten går genom rännor fram till hjulhusen, der det åter måste falla och skumma af vrede öfver sitt fall.

Der nere i de spridda byggningarne, som ligga omkring de tvenne punkterna vi först sågo och som på närmare håll visa sig vara mynningarne af tvenne masugnar, finnas hamrar af alla dimensioner.

Nu äro vi framme och fastän det är natt, se vi huru menniskorna röra sig öfver allt, huru jernet, lik ett glödande vatten, rinner i hyttan och fyller gösarne och huru smältorna stänka gnistor och slagg omkring sig under sträckhamrarne.

Här på denna sidan af strömmen är allt lifligt midtunder nattens timmar; men der midtöfver på andra sidan om bron ligger sjelfva herrgården, ett vackert, men ej stort stenhus, som nu, belyst af masugnslågorna,

skimrar rödaktigt mellan de nakna träden, som omgifva gårdsplanen.

Man skulle tro att huset vore obebodt, om ej ett par fönster i öfra våningen voro upplysta af ett blekt sken, och man skulle anse detta som en reflex från den bleka månen, som just nu sticker upp öfver skogsbrynet, om ej då och då detta sken fördunklades af något som rör sig inuti rummet.

DERUPPE i detta rum, der nu i tre månader detta bleka ljus brunnit hvarje natt, står ett stort bord midt på golfvet, fullt med böcker och papper, matematiska och några fysikaliska instrument; det var nemligen ett slags läsrum, ett sådant nemligen, som man kan ha det på landet och långt ifrån alla litterära förbindelser. Bland alla dessa böcker, som belastade bordet, skulle vi knappt kunna finna en enda ny; allt var gammalt, böcker med krusiga förgyllda permar och af alla format, utan ordning hopade på hvarandra.

Rummet upplystes af en stor bronslampa, som hade sin plats midtpå bordet; vid detta sken såg man att rummet knappt har andra möbler än detta bord, en bokhylla och ett par glober, som stå framför hvar sitt fönster och blänka med sina storcirklar mot skenet.

Framför bordet sitter en gubbe, vi skulle kalla honom man, om ej det hvita håret stack fram under en tätåtsittande sammetsmössa, som till hälften betäckte den kala fårade pannan. Han satt der klädd i en sorts nattrock och var försänkt i läsningen av några böcker, hvilka han jämförde med hvarandra.

Om de som begrepo sig varit der, skulle de genast på den upphöjda hjernan förespått, att den gamle mannen var en teosof; men ingen i trakten skulle gissat

det; ty han var i det vanliga lifvet en kraftig och duglig vetenskapsman med en förmåga af praktisk blick och vidsträckta planer.

Sådan var han om dagen, denne besynnerlige, i hela trakten aktade och tillika fruktade man, som under det blygsamma namnet af bruksdisponent och bergsråd, enväldigt beherskade den stora anläggningen. När qvällen kom, inneslöt han sig i sin kammare, kastade från sig alla dessa hvardagliga, dessa praktiska tankar och affärsidéer, som hela dagen igenom genomkorsade hans hjerna. Denna del deraf, som motsvarar det praktiska lifvets bestyr, lät han nu hvila, och andra organ, den vetenskapliga forskningens och den eviga aningens sinnen öppnade sig.

Såsom av en händelse kommer till bruket en ung svensk underofficer med det intetsägende namnet Alfred Berndtson. Han har blivit blesserad i kriget, har en svår skada i huvudet och är inte vid sina sinnens fulla bruk. Han omhändertas och får sin vård av tjänstekvinnorna i herrgården. Allteftersom Alfred tillfrisknar kommer brukspatron Danieli till den underbara insikten, att Alfred är hans egen son, som han skilts ifrån i samband med att han själv för länge sedan hamnade i rysk fångenskap. De blir sittande tillsammans inbegripna i långa samtal och upptäcker alltmer sin själsfrändskap, naturligtvis helt opåverkad av den livslånga skilsmässan. Fadern ger sin son följande bild av sig själv, sina drivkrafter och inspirationskällor:

"Döm mig ej för hårdt", yttrade bergsrådet rörd, "jag förtjenar det i sanning icke. Då jag var ung arbetade jag mycket; hela nätter satt jag vid min lampa och läste och forskade. Jag var en af desse, som ville

blifva verksam, som ej sökte något bättre än arbete. Jag kan ej klart redogöra, om i denna lust ärelystnaden också hade sin del; jag tror det likväl knappt; det var endast ett slags instinktartadt begär att gagna i stort. Min lust hade fallit på mekaniken, den roade mig, det var ett sätt att skapa. Jag arbetade för att bli en ny Polhem, en Ahlströmer för mitt tidehvarf. Det är också möjligt att der låg, att det ligger svärmeri i mitt lynne, hela min släkt har haft detta varma sinne, som så klart och luttradt öfvergick till och förädlades af den store siaren Emanuel Svedenborg.”

Sonen Alfreds sinnestillstånd efter blessyren i huvudet har visserligen en tid gjort honom alldeles sinnesförvirrad, men visar sig också ha bestående goda följder: han har fått tillgång till en inre värld, som uttrycker sig i aningar och bilder, i både drömmar och dagdrömmar, så starka att han måste ta dem på största allvar. Det är som om en ridå för honom dragits undan, bland annat till en värld av djupt liggande bildminnen, som sträcker sig långt bortom hans egna, personliga erfarenheter.

HVAD MAN KALLAR fantaster och svärmare är ett namn, som en hvar använder efter sin åsigt, efter sin ställning. En padda anser vipan för en fantast och vipan örnen som en våghals: de hafva rätt begge, ty en padda skulle ta sig rasande illa ut som vipa och en vipa som örn. Fantast är nemligen hvar och en som icke alla begripa, hvar och en som icke precis vill gå de långa krokvägar, som de andra trampa, utan söker en genväg till hvilket mål som helst; fantast är hvar och en, som går efter det evigas kompass, hvars kraft ligger i hans hjerta och hvars ledande nål är hans

eget förstånd.

Man kan således vara säker att Alfred Berndtson, den unge visionären, skulle af mängden anses för en galning, en som var rubbad till sitt praktiska förstånd; men detta var ej ändå fallet. Han öfverlemnade sig tvärtom med ifver åt praktiska studier.

Det som låg honom närmast var tillverkningen och förädlingen af jernet. Det dröjde således ej länge, förr än han kunde biträda sin far och hjälpa denne med de svåraste beräkningar, med alla dessa tusende förenklingar, förkortningar och ändringar, som beständigt sysselsätta en verklig praktisk bruksidkare.

Han vistades således nästan beständigt i verkstäderna eller på ritkammaren, der han uppgjorde planer för maskinerier och ritningar för gjuteriets behof. Det var endast om aftnarne han lemnade dessa sysselsättningar och öfverlemnade sin själ åt hvilan, hvilket för lynnen som hans icke är något annat än ombyte af arbete. Själen behöfver nemligen i vakande tillståndet ingen hvila, men den behöfver ombyte af ämnen, eljest tröttnar den eller blir lam.

Alfred fortfor nu som förr att drömma sig fri från det närvarande. Det snarare föreföll honom som om något hände, än att han verkligen förnam något; det var, så förklarade han det sjelf, en inre syn, för hvilken han ej hade något sinnligt uttryck och som således aldrig kunde så beskrifvas som det verkligen var. Språkets ord voro för fattiga, dess rustning för tung för detta inre sinne, som blickade framför och bakom tiden.

Emellertid kunde Alfred lika litet som någon annan utreda frågan. Den låg dunkel äfven för honom, fastän han tyckte sig ana ett stycke längre än andra. Han trodde sig

se en länk mera, men hvar och huru den länken griper in i de öfrige, ända till den som Fadren håller i sin hand, det förmådde han icke ens ana. För evigheten finnes det intet fordom och intet kommande. Allt är ett evigt nu, en sammandragen bild af allt som händt och allt som hända skall.

Emellertid var det ingen mera än hans far, som fick förtroende om hans uppenbarelser.

DET VAR SÅLEDES en av dessa aftnar, då far och son sutto tillsammans och sysselsatte sig med läsning, vanligen i bibeln, och med samtal öfver dess innehåll, som Alfred tvärt bröt konversationen och sade:

"I dag, vet far, kom der en tanke öfver mig, utan att jag har någonting motsvarande i mitt minnesförråd."

"Hvad då, Alfred?"

"Jo, jag tyckte mig se, på mitt vis nemligen, ty jag sysselsatte mig som bäst med uträknandet af det nya cylinderverkets kraft. Min tanke var alldeles redig och ensamt fästad vid mitt ämne. Jag nedskref den ena algebraiska termen efter den andra utan afbrott. Allt låg klart och rent framför mig – men bredvid dessa tankar framstod der plötsligen en bild; det var liksom det gått tvenne tankar bredvid hvarandra, inbegripne i olika sysselsättningar, utan att störa hvarandra.

Nog af, jag såg en rymlig stuga med mörkt spetsigt tak; der hängde långa stänger med bröd i taket, som i en svensk bondstuga. Det föreföll mig dock icke som det varit en vanlig bondes stuga, oaktadt alla möblerna, den öppna spiseln med stockbrasan, de slöjdande männen och de spinnande qvinnorna, som undanskymde sjelfva härden, som de omgäfv, allt

antydde att det var ett bondhus. En gammal man satt på en trefot och tycktes hvila sig, omgifven av de sina. Plötsligen steg der en ung man in i stugan och gick fram till gubben, slog honom i hand och sade: 'Vet far, Jesper har blifvit prestvigd.' Då knäppte gubben ihop sina händer och sade: 'Gud låte det ha skett i en välsignad stund, Jesper har ett dyrt embete.'

Då försvann denna syn och utbyttes mot en annan: jag såg nemligen tvenne taflor, en der jag såg en vördig, allvarlig, men mild man, klädd i biskoplig skrud, läggande sin hand på en gosses lockiga hufvud – denne gosse blickade uppåt höjden med kloka, genomträngande ögon, det var liksom han frågat något på hvilket han hoppades svar, någonting förklaradt låg i denna blick. – Den andra taflan var en bonde som gick på sin åker och sådde och på åkerrenen satt en gosse och läste i en bok. Äfven dessa taflor försvunno och jag såg ej mera."

FADREN HADE under hela berättelsen småleende betraktadt sin son. När denne slutat, sade han:

"Det der är en saga från fordom; efter all anledning har du varit hemma hos gamle Daniel Isaksson på Sveden vid Falun. Jag känner igen det der, dels på min släghistoria, sådan min far berättade den, dels på andra anledningar. Ser du, Alfred! Daniel Isaksson var en redlig bergsman, halft bonde, halft bruksegare, han hade de flesta lotterna i en mängd masugnar, som drefvos för gemensam räkning, på gammalt bergsmansbruk, med vissa dygns blåsning för hvarje. Vet du, den der bonddrängen, som kom in och slog gubben i handen, var min farfar Isak Danielsson, och

Jesper, som blifvit prest, var hans bror Jesper Svedberg. Du såg honom sedan som biskop, och vid hans knän den forskande gossen, den med de andliga ögonen, blef sedan Emanuel Svedenborg. Bonden, min Alfred, var åter min farfar och gossen på åkerrenen min far – han blef också prest och kallade sig Danielius, hvilket jag ändrat till Danieli.”

”Vi äro således af samma släkt som den ädle siaren”, yttrade Alfred.

”Ja, Alfred, då underliga tankar genomströmmat min själ, då jag ej kunnat reda mitt eget väsende, har alltid denna tanke fallit mig in: ’Det ligger i släkten’; der ligger något oförklarligt inom den släktens hjerta, en slags sjukdom – jag bör väl så kalla det, då det är en afvikelse. Nog af, Alfred, det må vara sant eller osant – underliga äro tankarne ibland, förunderliga äro aningarne, men ödet ligger i släkten.”

Alfred smålog. ”Det ligger nog i hela människoslägtet.”

”Ja visst, det ligger mycket hos människan, som hon ej vet af, förmögenheter dem hon ej anar – se på vilden i Afrika hur han ser hvar vattnet djupt i jorden rör sig. Han säger: ”der är vatten” och der finns, då man gräfvat djupt. Det är ej syn, ej lukt, ej hörsel; men det är dock ett sinne, hvad det sedan bör kallas, och ett sinne, som en europé ej vet af, i saknad hvaraf den civiliserade, upplysta människan törstar till döds blott några fot från den räddande ådran.”

”Men min far, har ni då aldrig i er ungdom sett och talat vid Svedenborg”, frågade sonen.

”Nej! blott en gång var min far och jag i Stockholm under den märkvärdige mannens lifstid; men Svedenborg var då i

England som vanligt och vi träffade honom icke. Vi besökte dock det hus han egde på Söder – jag var då ännu blott en gosse, men jag mins det ännu noga som i dag.

Min far hade, så luthersk prest han än var, likväl ett anlag för mystik också han; men han motarbetade denna inre kallelse så mycket han förmådde och gick, i sin ifver att öfvervinna sig sjelf, längre än han eljest skulle gjort. Deraf blef en följd att han för mig aldrig beskref Svedenborg som något annat än en fantast, hans lära för rent af okristlig och utan grund – men det oaktadt märkte jag, att alla dessa fördömsedomar blott som ett glest flor hängde öfver en känsla av djup vördnad för den ovanligt begåfvade mannen.

Barnen ega dock i allmänhet denna hjertats siareförmåga att skåda genom skalet in i kärnan. Man kan vara säker att barnen alltid samla sig kring en barnkär människa, äfven om hon ej med ord röjer sitt inre. Nog af, jag genomskådade min gamle far, hur motsatt han än talade, och just denna motsägelse stegrade min nyfikenhet på den gamle siaren, som tycktes mig rentaf vara ett slags andeväsende.

Dock, han var ej hemma; men den lilla byggnaden, der han plägade bo låg i fonden af en stor trädgård, med en mängd bärbuskar och fruktträn. Huru enkelt och vanligt var ej detta hus? Der var ett envåningshus med några få och temligen mörka rum, och der kom en glad fryntlig liten gumma emot oss och frågade, om vi ville se assessorns rum.

DÅ DEN GODA GUMMAN fick höra att vi på långt håll vore släkt med hennes assessor, uppläts hennes tungas band och

hon berättade oss en liten historia, som jag ännu aldrig sett tryckt och som dock kanske bättre än mycket annat karakteriserar Svedenborg som människa.

"Ja, min Gud och skapare!" sade gumman, "menniskorna de döma utan att se – och detta höll på att kosta mig och Andersson våra tjänster, för si, min gubbe, han som går derborta och påtar på rabatten, -- det höll på att kosta oss vårt hela väl. – Det var så att många af våra vänner sa' till mig: skall ni tjena hos Svedenborg som inte är en kristen, sa' di. – Nu är det så att vi höllo då som nu fasligt af assessorn, och då jag hört att han inte hade den rena tron, som leder till salighet, började jag tvifla på att det var rätt att tjena honom: det var en svår kamp, ty jag höll af assessorn som min egen far. Jag blef riktigt sjuk och dålig af bara ångest, för si, mina vänner lågo öfver mig så grufligt."

"Historien blef i hennes mun", tillade Danieli, "temligen lång. Jag skall derföre i korthet säga hvad som hände:

En vacker dag inträdde gubben och gumman, det beskedliga trädgårdsmästare-folket, högtidsklädda, i Svedenborgs tysta studerkammare, ett rum med bruna panelmålningar med fönstret på gaflen och utsigten åt en ligustrumhäck. Svedenborg satt med hufvudet stödt i begge händerna och läsande i en stor bok med väldiga knäppen. Det var Bibeln, den enda bok han numera läste. Förundrad öfver det ovanliga bullret, reste han sig upp och kastade blicken mot dörren. Svedenborgs allvarliga, men dock vänliga anlete sken upp af ett fint smälöje.

"Så utpyntad, Andersson, och du Greta", yttrade han, "hvad är edert ärende?"

Det var i sanning ej godt att uttala; i

stället för svar började Greta att gråta och hennes man tummade sin hatt i tusen bucklor och önskade sig i sitt sinne, att vara tusen mil derifrån.

"Är det någon sorg, som ligger på hjertat, någon nöd, som oförmodadt kommit öfver er?" frågade Svedenborg. "Så tala rent ut!"

"Jo", yttrade ändtligen trädgårdsmästare-gubben, "jo, vi vilja be assessorn att få flytta."

Svedenborg syntes överraskad. – "Flytta? Hvarför detta då?" frågade han med en genomträngande men vänlig blick, som skar dem begge genom själen. "Jag hade trott", tillade han, "att liksom vi åldrats tillhoppa, skulle vi intill Ändan vara hvarandra trogna och icke i detta lifvet skiljas åt."

"Ja, så ha vi också tänkt", utbrast hustrun nästan qväfd af gråt; "i trettio år ha vi tjent här – och jag trodde att det skulle vara Guds behag att vi skulle få dö i er trädgård och under edra ögon – men, men..."

"Tala, qvinna! Hvad är det som ligger så tungt på din själ? Jag vet att ni hållen af mig begge två – det är ju så?"

"Jo, inför Gud, just så", sade begge på en gång.

"Tala då fritt", återtog Svedenborg med ett småleende; "då kan väl saken hjälpas."

Nu började hustrun, hvars häftiga rörelse gaf henne mod att tala, och ord för sina tankar:

"Jo, folket säger att vi inte böra tjena qvar; ty ni, herr assessor, är ingen riktig kristen."

"Inte annat, min goda gumma", smålog Svedenborg lugnt, "inte annat. Nåväl! Låt verlden döma så; men hvarföre då?"

"Jo si, assessorn går aldrig i kyrkan. Inte har assessorn varit i Maria kyrka på år och dag."

"Har du läst", återtog Svedenborg högtidligt, "att der två eller tre äro samlade i Herrans namn, der är ock hans kyrka och hans församling. Tror du väl att det är tornet och koppartaket som gör att det är ett heligt rum? Tror du väl att det är heligt för någon annan än den, som i sitt hjerta har Kristi kyrka? Tror du att det är murarne, orgelverket och predikstolen som göra helgelsen?"

"Nej, nej, det vet jag nog..."

"Nå väl, här hemma, i detta rum, i lusthuset i trädgården, öfverallt der en menniska eller en ande lefver inom tiden och rummet, hvarhelst en bön tänkes eller läses, hvarhelst en from tacksägelse sändes till Honom, från hvilken all god gåfva kommer, der är Hans kyrka – och den är således äfven här, der jag lefver, undangömd för verlden."

De begge trogne tjänarne böjde ner sina hufvuden och sade:

"Men det är ändå verldens sed."

"Verldens sed, mine vänner!" återtog Svedenborg. "Verlden är kristen; är det ej så?"

"Jo."

"Till namnet ja, men ej i anda och sanning. Tron utan handling är en död tro. Den blomma, som ej lefver, är ej mera en blomma, utan ett lifløst stoft; den tro, som ej lefver i hvarje gerning, är en död tro, är ingen tro. Ser ni, skåden omkring er. Hvad gör den kristna verlden? Jo, alla åkalla Honom, den enfödde, när nöden kommer, men alla glömma hvad han lärt och lefvat. Lik ett envist barn, som föraktar varningen, springer menniskan ut på lustans, högmodets och kärlekslöshetens tunna skorpa, som är taket på en afgrund. Hon begabbar den höge läraren och jollrar öfver svalget,

ända till dess det brister – då ropar hon på hjälp, ibland förgäfvess. Hon har gått för långt ut – ibland ryckes hon upp; men i fåvitskt högmod släpper hon snart den ledande handen, kastar bort den helande ångern och fortsätter så begabberiet och leken.

Så gör den kristna verlden och tror sig hjälpa allt dermed att den några timmar i veckan låter presten tala om Gud och frälsaren och ej behöfva mer än höra och glömma. Så tror man att det är yttre åthäfvor, psalmers toner, orgeln och den tomma klangen af utanlästa böner, som skall tränga upp till Herren i hans himmel – sannerligen, när folket ödmjukar sig i templet, då är det blott få, hvilkas röst tränger fram till Gud.

Nej, der är en mask som tär på kristendomens kärna, fastän skalet är helt – kärnan är kärleken – skalet är formen. Hvar ser ni kärlek i den kärlekslösa verlden? Säg, är en verld utan kärlek en kristen verld? Så länge våldet lefver och herrskar, så länge egennyttnen och snikenheten trycker menniskorna, så länge sällheten är ett jordiskt mål, dit vi sträfvat, så länge är ej verlden kristnad ännu. Men när menniskan alltid och allestädes känner sig stå inför Guds dom, inför Guds öga, när hvarje hennes handling är ett återsken af Hans eviga kärlek och Hans försoning och hennes jordiska mål står på andra sidan om tidens gräns och ej här i stoftet, då först är hon kristen.

Så har jag satt menniskans mål, slutpunkten, icke för hennes tankar endast, utan för alla hennes handlingar, i en annan verld, för att låta folket veta att det ej är nog att samlas, utan att strida. Sådan är min tro – om jag tror mera än andra, inte

tror jag mindre.

Se, mina vänner. Skåden tillbaka på trettio år, som ni nästan dagligen följt mig med edra ögon, och döm sedan, om jag eller de andre äro kristne. Dömen sjelfve – jag underkastar mig er dom – och gören sedan det, som ni ansen för rätt.”

Han gaf dem en vink. De gingo, och lugn, som om intet förefallit, fortsatte han sin läsning.

Följande dag stodo de åter, men hvardagsklädda, hos sin husbonde, som med ett vänligt smålöje frågade:

”Huru föll pröfningen ut?”

”Ack, herr assessor”, sade de begge, ”vi hafva letat efter ett enda ondt ord, en enda gerning, som ej skulle vara öfverensstämmande med hvad Gud befalt – men vi hafva ingen funnit.”

”Väl så! Så är det dock icke”, sade Svedenborg, ”mången tanke har ej varit så som den bort vara, mången handling skef – men jag har försökt så godt jag kunnat. – Ni blifven således kvar?”

”Ja, herr assessor, till vår död.”

NÄR GUMMAN slutat sin berättelse, såg man ögonen glänsa af rörelse, och hon tillade: ”Gud måtte väl förlåta oss, att vi foro vilse och hade misstänkt vår egen assessor att icke vara kristen.”

Den goda gumman förde oss omkring i trädgården, som prunkade i sin högsta höstprakt med bär och frukter, och berättade under tiden. Under dessa samtal nalkades vi lusthuset, der Svedenborg vanligen satt och läste om somrarne och der han hade sina flesta visioner; det var en fyrkantig byggnad i den tidens stil med afsatser på taket och små fönstergluggar mellan afsatserna. Vi inträdde, rummet var oljemåladt grönt med en dubbeldörr i fonden och öfver dörren ett litet fönster med mässingsbeslag. Denna dörr ledde till ett slags alkov, som pryddes af en stor utkrusad spegel, som hängde mellan tvenne bokhyllor. Det var der, sade gumman, ifrån speglen assessorn såg synerna liksom sväfva fram emot sig.

*